

NÉMET KLAUDIÓ

A rebellis Csubela Ferenc

**A politikus kisebbségi jogvédelme és magyar víziója
a széteső Jugoszláviában**

2021

Német Klaudió
A rebellis Csubela Ferenc

Recenzensek:

Csík Ádám Lajos
okleveles történész, könyvtárinformatikus

dr. Juhász József
egyetemi tanár ELTE BTK Kelet-, Közép-Európa Története és Történeti
Ruszisztikai Tanszák

Nagy Tibor
történelemtanár

Borító:
Hamar Richárd és Német Klaudia

Lektorálta:
Marx Éva

Könyvterv és tördelés:
Besnyi Károly

Kiadó:
Monográfia Helytörténeti Egyesület, Bácskossuthfalva

Készült a topolyai Panonia-Print nyomdában
500 példányban

© Német Klaudió 2021

© Monográfia Helytörténeti Egyesület 2021

A kéziratról írták

Ha nem is rebellis volt, de mindenképpen egy olyan személlyel ismerkedhet meg az olvasó Klaudió soraiban, akiben rendkívül erős igazságérzet uralkodott.

Czáboczký Szabolcs,
Szlovákia (Felvidék)

A feledésbe merülő, véleményeket megosztó Csubela élete és munkássága nemcsak szerteágazó, de példaértékű is, melynek méltón állít emléket e könyv.

Lőrinc Ingrid,
kárpataljai fiatal

Erőtlen igazságérzete és heroikus megnyilvánulásai egyetemes példát állítanak bármely, a közössége ügyei iránt elkötelezett fiatalnak.

Molnár-Fekete Vivien,
Románia (Erdély)

Számomra [Csubela Ferenc élete] azt üzeni, hogy habár sokszor kell ellen-szélben haladnunk, semmi sem lehet olyan fontos, hogy feladjuk érte gyökereinket és azt, amiben hiszünk.

Bagi Gábor,
Szerbia (Vajdaság)

Csubela Ferenc életútja megmutatta nekem, hogy egy bizonytalan helyzetben mennyire fontos, hogy valaki határozottan és nyíltan álljon ki a gondolatai és embertársai mellett.

Molnár Anita,
Szociológia BA szakos hallgató

Egy lépést vissza,
hogy két lépést tehessünk előre

Előszó

Német Klaudió Barátom azzal a megtisztelő felkéréssel fordult hozzám, hogy készülő könyvéhez én írjam az előszót. Tudtam, hogy ezt a vállalást nem lesz könnyű teljesítenem, ugyanis sem történeszi, sem biográfusi szemüveggel nem rendelkezem, mégis gyermeki tudásvágygal és kíváncsisággal vettem kézbe a készülő könyvét Csubela Ferencről. Meglepve tapasztaltam, hogy valójában nincs szükség előzetes ismeretekre, a könyv jelentősége jócskán túlmutat egy életrajzi kötet fontosságán.

Ahogy ezt a kedves olvasó is látni fogja, a szerző két komoly kötelezettséget vállal a mű elején. Az első tulajdonképpen maga a krédó. Vagy ha úgy tetszik, az a szerzői kiindulópont, amellyel hozzálátott a munkához. Zsinórmérték. A vállalás nem más, mint hogy a történeszi objektivitás sérthetetlen. Ha ez nem lenne elegendő kihívás, második vállalásában elkötelezi magát amellet, hogy egy méltatlanul a feledés homályába vesző ikont megkíséreljen restaurálni anélkül, hogy ítéletet mondana felette.

Mindkét vállalás súlyos. Az objektivitás a modern tudományok abszolút garanciális kifejezése és általános irányelve. Úgy tűnik, hogy a tudományos életben elhelyezkedni áhítottak minduntalan megkísérlik kitiltani a szubjektumot a vizsgálat terepasztaláról, hogy utána a dolgok fölébe hajolva, a kirakós darabjait preferenciasorrend nélkül, racionálisan felfogható és indokolható lépésekkel egymás mellé illesszék. Itt is így történik, kronologikus sorrendben, könnyen áttekinthető módon ismerhetjük meg Csubela életének főbb állomásait, kulturális tevékenységét, kizárást a kommunisták közül, képviselői munkáját, háborúellenes tevékenységét és kiállítását a magyar kisebbségi jogok mellett. Kijelenthetjük: az első vállalását maradéktalanul teljesíti az író. De mi a helyzet a másodikkal?

A második vállalás túlmutat az objektivitás által determinált módszereken, ugyanis egyáltalán nem lehet a könyv megírásának inspirációját elvonatkoztatni az érzelmektől. A külhoni magyarság létélményének felütése minden olvasót meg kell, hogy indítsa. A viszonyítási pontból eredő belső feszültséget csak tovább tetézi az a kibeszéletlen traumatikus állapot, amit a vérengzések miatt cipel magán a Délvidék minden lakosa tudattalanjában. A kötet végszavában szereplő Csubela idézet, amely így szól: *„Meghatódva, könnyes szemmel gondoltam soknemzetiségű széthullott hazámra, amelyet nemrég még Jugoszláviának hívtak, valamint Vajdaságomra, amiért*

most szorongunk.” – a létélményt tūpontosan foglalja össze. Őnmagában tehát az, hogy a szerző fel akarja dolgozni a helyi közeg egy meghatározó alakjának életét, valójában terápiás-jellegű. Mi is lehetne tehát más ez a könyv, mint egy kísérlet arra, hogy a végtelenül terhelt elmúlt több mint száz év traumáit megfejtjük, megvitassuk, kibeszéljük? Egy lépést vissza, hogy két lépést tehessünk előre. Ez a mű valódi célja, ez teszi annyira jelentőségteljessé. De akkor csak eszköz ebben Csubela személye? Nem.

A szerző, bár érzi a nyomasztó súlyát, hogy valakinek mérleget kell vonnia Csubela személye és története felett, – nagyon bölcsen – ezt mégsem teszi meg. Alighanem azért, mert a vegyes érzelmek, amelyek körül lengik Csubela életútját pontosan ugyanolyan zűrzavarosak, mint maga az egész 20. század, amiben címszereplőnk tevékenykedett. Hiába létezik a súlyos elvárás, hogy valaki rendet tegyen az ezredforduló után a kártyavárként összeomló 1900-as években, érezhetően tudja a szerző, hogy a ma embere nem ítélezhet nyakra-főre különböző rendszerek különböző élethelyzetei felett. Ez az ítékezés ugyanis csak tovább mélyítené azt leülepedett lelkiállapotot, amelyet éppen felemelni kíván a szerző, és ehhez Csubela belső hitvallását adja útravalóul: a magyarságért úgy kell tenni, hogy más nemzeteket nem taszítunk félre.

Klesch Dávid Barnabás, politológus

Felvezetés

Nehéz volt külhoni magyarnak lenni az elmúlt több mint száz évben. Ez hatványozottan igaz a délvidéki, Vajdaság területén élő magyarságra is. A huszadik század során a délszláv lakosság nem tudta feldolgozni a múlt sérelmeit, azokat, amelyek az Osztrák–Magyar Monarchiában érték őket. Közben a magyarokat is retorzió érte a Magyarországtól elcsatolt területeken az 1920. június 4-ei Trianoni békeszerződés után, ez pedig konfliktusok talajává változtatta a Magyar Királyságtól a Jugoszláv Királysághoz került etnikailag vegyes területeket.¹ Szükség volt olyan karakteres emberekre, akik ezekben a viharokban megállták a helyüket és igyekeztek megvédeni saját közösségüket. Vajdaságban sokan tevékenykedtek, akiknek fontos volt a magyar jövő a saját szülőföldjükön. Ilyen volt Herczeg János és Zsáki József, akik több száz magyart mentettek meg a délvidéki vérengzések idején. Továbbá ilyenek voltak azok a politikusok is, akik megszervezték a Magyar Pártot a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban 1922-ben, majd az 1927-ben mandátumot szerzett képviselők is, Streliczky Dénes és Várady Imre. Csubela Ferenc oszlopos alakja volt a vajdasági magyar érdekképviseletnek. A politikus a magyar kultúrában tett aktív szerepvállalásával, a kisebbségi jogok védelmével, a háborúellenes megmozdulásaival és a Jugoszláviában élő magyarságról alkotott képével meghatározó személyiséggé vált Vajdaságban a Hidegháború második felében.

A második világháború után a Magyarországon élő magyarok egy része irigykedett a vajdasági magyarságra. Ennek több oka volt: a szabadabb kulturális tevékenység, a gazdasági kapcsolatok a nyugati hatalmakkal, a jobbnak tűnő jugoszláv gazdaság, valamint a szabad utazási lehetőségek miatt megfelelőbbnek ítélték a vajdasági magyarok helyzetét. Vajdaság Autonóm Tartományban a magyar nyelv hivatalos volt, az emberek Jugoszlávia fővárosába magyarul küldhettek levelet, és magyarul kaptak rá választ.² Az, hogy a vajdasági magyarok jobban éltek, csak részben volt igaz. Csubela Ferenc az elsők között hívta fel erre a figyelmet az 1960-as évek második felében. Kiállása a magyar kisebbségi nemzeti érdekek mellett nem csak azért volt furcsa ekkoriban, mert a testvériség-egység szellemében nevelkedtek a generációk, hanem azért is, mert 1968 előtt nem volt jellemző a kisebbségi jogok érvényesítése mellett kiállni. Felszólalása és tevékenysége ebben az

1 A témáról bővebben: Frey Dóra: Azt Osztrák–Magyar Monarchia és a nemzetiségek – különös tekintettel a Birodalmi Tanácsban Képviseelt Országokra. http://acta.bibl.u-szeged.hu/70635/1/juridpol_forum_009_001_027-044.pdf, utoljára letöltve: 2021. 01. 10.

2 Dr. Crnkovity Gábor elmondása szerint, interjú készült: 2014. 10. 11., Bácskossuthfalva.

időszakban vezető politikusként azért is fontos, mert rávilágított arra, ami később egy ok a délszláv állam szétesésében: az aránytalan a szerb túlsúly az egyes közigazgatási pozíciókban és juttatási programokban. Csubela már akkor kiállt a magyar kisebbségi jogokért, amikor még a rendszer – Josip Broz Tito személyében – látólag jól működött.

Csubela Ferencet, vagy ahogyan sokan nevezték, Feri bácsit nem csak mint politikust ismerték, több szemszögből is megközelíthető a személye. Feri bácsi sakkozó, teremfocizó, amatőrfilmes, helytörténész, amatőrregész vagy épp önkéntes tűzoltó volt. Csubela a mai Bácskossuthfalván élt és kulturális, társadalmi tevékenységét lakhelyén végezte, de munkássága nem csak helyi szinten volt jelentős, hanem Vajdaság-szerte.

Történészhallgatóként azt próbálom követni, amit a történészek legnagyobb erényének tartanak, mégpedig az objektivitásra való törekvést. A történészek egyik legfőbb célja, hogy a leírt tényeket ütköztessék és így próbáljanak egy teljesebb és átfogóbb képet adni az érdeklődők számára. Így van ez akkor is, amikor egy személy életútját szeretné összefoglalni a kutató. 2015-ben már foglalkoztam Csubela Ferencel, amikor az 1992-es moravica³ parancsmegtagadásnál betöltött szerepét boncolgattam. Már akkor meglepett az, hogy milyen határozottan állt ki azon fiatalok mellett, akik megtagadták a katonai behívást a délszláv háborúba. Nagy Tibor történésszel egy előadása után beszélgettem Csubela Ferenc halálának közelgő huszonötödik évfordulójáról, és a beszélgetés után, még 2019-ben elkezdtem feldolgozni a fellelhető forrásokat.

Csubela alakja jelentősége ellenére kezd kikopni a vajdasági magyar köztudatból. A fiatalabb generációk szinte egyáltalán, az idősebb generációk meg csak részben emlékeznek személyére. Jól szimbolizálja ezt az is, hogy politikus tevékenységéről eddig nem történt történeti feldolgozás. A Vajdasági Magyar Demokratikus Közösség Évkönyvei vagy a vajdasági magyarok helyzetével foglalkozó szakirodalom java-részt nem is említi személyét, vagy csak elhanyagolható szerepet kap ezekben. Ezért az elsődleges forrásbázisom a napilapok és a visszaemlékezések lettek. A *Magyar Szó* napilapilapot kiváló forrásnak találtam. Az első vajdasági magyar érdekképviseleti szervezet megszületése után, 1990-ben a *Magyar Szó* egyértelműen a független tájékoztatás mellett tette le a voksát. Bár független volt, a Vajdasági Magyar Szövetség

3 A településnek a történelem során több elnevezése volt. 1907-ig az Ómoravica valamelyik formája volt használatban, majd 1907–1912 között Kossuthfalva, majd a belügyminisztérium átkeresztelte a települést Bácskossuthfalvára. 1922-től Stara Moravica, egészen 1941-ig. 1941–1944 között Bácskossuthfalva, majd 1944 és 2003 között Stara Moravica, magyarul Moravica vagy Ómoravica. 2003-ban nagy konfliktusokat váltott ki a település lakossága és a Magyar Nemzeti Tanács között, amikor a lakosok akarata ellenére a Bácskossuthfalva nevet határozta meg az MNT, mint hivatalos magyar név. A helyiek az Ómoravicát preferálták, ami miatt a mai napig két párhuzamos elnevezés van jelen. Jelent tanulmány nem kíván csatlakozni a konfliktushoz, ezért következetesen a politikus tevékenysége idején használatos hivatalos településnevet használja, vagyis a Moravicát.

megalakulása után a lap érezhetően a VMSZ pártját fogta a VMDK-val szemben.⁴ Ezeken kívül több, a birtokomba került forrást is használlok: hangfelvételek, eredeti dokumentumok, az Újvidéki Rádió egyes lementett hanganyagait. A visszaemlékezések különösen fontosak, de itt ütköztem a legnagyobb akadályba. Több olyan interjúalanyom is volt, akik annak ellenére, hogy beszéltek velem, azt mondták, hogy nem engedik meg, hogy nevüket említve, rájuk hivatkozva felhasználjam az általuk közölteket, félve egy esetleges politikai retorziótól. Sokáig gondolkodtam a megoldáson, mivel úgy éreztem, a megszerzett információkat nem hagyhatom ki. Nem sokkal később rátaláltam Matuska Márton hivatkozási formájára, amit a tanulmányai során alkalmaz. Ennek lényege, hogy az alany „*nyilatkozat a szerző birtokában*” módon van jelölve. Így az utolsó akadály is elgördült és véglegesíthetem a kéziratot.

⁴ Matuska Márton, nyugalmazott újságíró visszaemlékezése, 2020. 03. 26., Sziksóstó